

A párisi út

(1926)

részletek

Indulás Pécsről jún. 24. csütörtökön. Sopronban Öcskös, Mara, Aurélka várt. Bécs felé egy hölgy az Österreichischer Hof szállót, mint olcsó helyet ajánlotta. A szálló a város legelőkelőbb helyén fekszik elegáns és drága volt, 120.000 (ill. 170.000 három személynek). Mindjárt át is költöztünk egy olcsóbbra másnap reggel, annál is inkább, mert Márka¹ a nagy forgalom zajától egy pillanatig nem aludt, ami kimerítette. Átmentünk a Rennwegre a Hotel Nagglerbe, hol egy csendes olcsó szobát kaptunk (60.000 k). Elmentünk a Hofmuseumba, amely óriási benyomást tett ránk, a rengeteg képet nem tudtuk rendesen végignézni. Eleinte a Tizianoktól kezdve az olaszokat, és még Velazquez is részletesebben néztük, de az idő rövidege miatt a németalföldieket már csak futva, a kiválók előtt egy pillanatra megállva néztük, abban a reményben, hogy amint lehet, eljövünk Bécsbe alaposabban belemélyedni a múzeumokba. Délután Lászlónéval² a Secessio tavaszi kiállítását néztem meg, amely – egy-két kivétellel – nívótlan városi giccsekből állt. Érdekesebb volt Laske³ (városok élete: belátni a házakba és az ott folyó életbe). Seybold⁴ (csinos kalligrafikus akvarellek), Seyler⁵ (mozgalmas Hafenlandschaft). Nem valami különös Eberz⁶ biblikus tém. expr. Szép kifejező

A útinapló ceruzával írt kézírata egy bordó színű, bőrkötéses, 15x10 cm méretű, kockás lapokból álló jegyzetkönyvben található, mely Kosári Aurél pécsi műgyűjtő tulajdona, akinek köszönöm, hogy a kéziratot rendelkezésemre bocsátotta. A jegyzetkönyv kézírata tartalmazza a művész 1931-es berlini útjának leírását is, mely a későbbiekben kerül publikálásra. A szöveg digitalizálásában nyújtott segítségéért köszönettel tartozom Tóth Bernadettnek, a képmellékletben közölt, magántulajdonban lévő képekről készült reprodukciók publikálásának lehetőségét pedig Kieselbach Tamásnak és a Virág Judit Galériának köszönöm. A napló publikált szövegében a tulajdonosnak helyesírását korrigáltam. A lábjegyzetekben csak a nehezen beazonosítható művészek legszűkebb életrajzi adatait közlöm, valamint a pécsi és pécsi vonatkozású barátokra és ismerősökre utalok. (Anghy András)

- ¹ A szöveg más helyein: „Macus”, Gábor Jenő felesége, Szamohil Mária (1894–1971) zongoratanárnő.
- ² László Károly (*Carl Laszlo*, Pécs, 1923. július 16. – Bazel, 2013. november 8.) könyvkiadó, műgyűjtő, író édesanyja, együtt utazott Gábor Jenőékkel Párizsba. „A művészettörténetet házunkban egy nagy könyv képviselte: »A festészet száz mesterműve«, egy-egy színes reprodukcióval oldalanként. Anyám vásárolta a könyvet Párizsban egy Szajna-parti könyvárusnál.” (László Károly: *Az út Auschwitz felé*, Budapest, Panderma, 1997. 49., fordította: Esterházy Máttyás)
- ³ Oskar Laske (1874–1951) osztrák építész és festőművész.
- ⁴ Christian Seybold (1695–1768) osztrák festőművész.
- ⁵ Julius Seyler (1873–1955) német festőművész.
- ⁶ Josef Eberz (1880–1942) német festő- és szobrászművész.

szobrai voltak: Nyúlánk, érzésteli gótikus figurák – Legjobban tetszett: Sedlacek⁷ 3 képe, havas házak, jobban egy másik kép: ülő alak asztal végén, szembe jön egy misztikus vörös kabátos alak, fekete háttér, ablaksáv. Legjobban: városrészl. kubiszt szürreális házak, sötét torony, villám csap le, lent rémült alakok. Sima archaizáló festés, fekete, okker, barna, cinóber és hasonló színek. – Este a Praterbe mentünk, ahol a hullámvasúton borzolódtak föl az idegeink. Gyönyörű volt a kivilágított Riesenrad és környéke.

Jún. 30-án reggel ½ 8kor ind. Párisba. Baselnál enyhe vámvizsgálat. Francia területen a gyorsvon. oly örült sebességgel száguldott, hogy a hajunk égnek állt. A szavunkat nem hallottuk a nagy dübörgéstől. Legalább 100 km lehetett óránként. A vidék roppant egyhangú, alig láttuk nyomát az embernek. Páris előtt rengeteg külvároson rohant keresztül a gyors, míg végre megérkeztünk a Gare de l'Estre, Párisba, június 30-ikán szerdán 6 óra körül. Autóba ültünk és a *Rue de l'Ancienne-Comédie*-ben a Petit Trianon szállást kerestük föl. De minden szoba foglalt volt, hát a közvetlen mellette levő Hotel Dieppe-ben vettünk ki egy szép utcai szobát 33 Fr.-ért. Mikor már elhelyezkedtünk akkor derült ki, hogy pont mellettünk levő szobában lakik a Márta és Anica. Persze örült csodálkozás. Este egy kis kávéházban a St. Michelen csomó pécsivel jöttünk össze. Még előzőleg az utcán Klie Zolival⁸ találkoztam, ő is velünk tartott. Éjfélkor lefeküdtünk és nagyon rosszul aludtunk.

Másnap, júl. elsején elindultunk körülnézni. Szajna parton madárkereskedő tarka madarakkal. A St. Jacques gótikus tornyánál a Boul. Sebastopolra mentünk, ahol a magazinok és az eléjük kirakott „solde” áruk ejtettek bámulatba sokféleségükkel és olcsóságukkal (otthoni árak ¼ -e) a Rue Réaumuron át az Operához, aztán autón a St. Michel egy magyar vendéglőjébe, ahol Podvineczék vártak. Nagyon olcsón ebéd. Magyar étlap és személyzet. Púder, arckrémvásárlás olcsón. Autón haza, mert Klie Zolit vártuk. Mikor megjött, autón elmentünk, hogy a műkeresk. környéken kalauzoljon a Rue Brézin és a Boulv. Haussmannon. A Cézanne kiállítás sajnos zárva volt, de a többit átfutva csodás dolgokat láttam, Renoir, Gauguin, V. Gogh (gyermekfej) aztán egy nagyobb Picasso és Chagall – Foujita kiállítást. A Ch. Élysées-n át a Rivolin (csodás kirakatok) a Louvre udvaron keresztül gyalog jöttünk és holt fáradtan érkeztünk haza. Házi vacsora utána Mártáék is lejöttek, de nagy ásítózásomra elmentek, és mi a szerény és bűdös lichthofra nyíló szobánkban nagyot aludtunk másnap 9-ig. 11 felé autón Bankba, aztán a Lafayette áruházba, amely a nők számára mesevilág. De én nem bírtam du. 2-nél tovább, hazamentem, és pedig Metrón, amelyet még nem ismertem. Elég komplikált volt az átszállás. Otthon szalámis gyors ebéd, lefekvés, alvás 5-ig. Mivel a nők csak nem jöttek, átmentem a szomszédos Rue Bonapartéba könyvkereskedéseket nézni. Vettem egy olcsó Gauguin mappát 5 Fr. A kapuban 7 óra felé találkoztam a nővel, akik csodákat meséltek valami Printemps áruházzal, ahol bevásároltak. Vacsora stb.

⁷ Franz Sedlacek (1891–1945) osztrák festőművész.

⁸ Klie Zoltán (1897–1992) festőművész.

Július 2. Mivel Máriának valami fekete kalap kellett, reggel elmentünk a Louvre áruháza. A nők ott maradtak, én átmentem a Louvre-ba, nagyjából megtekintésre. Végigrohantam, bámultam. 12 után haza mert ebéd után Podvineczékkal Moulin R.-ba készültünk. Autón oda, de hiába, előadás nem volt. Cimbalmozás. Szép Montmartre-házterők. Samaritaine-hez érünk: Macusnak pongyola, este Krausz Laci,⁹ érdekes jazz, fűrészzene stb. Utána kis mászkálás 12-ig.

Csütörtök, júl. 8. de. pihentem, M.nak ruhanézés, du. St. Chapelle. Csodálatosan szép, színes. Alsó kápolna oszlopcsarnok, nemes gót ívekkel, piros kék és aranyal festve minden. A felső kápolnának alig van fala, minden színes üvegfestm. Óriás kerek ablak bejárat fölött (kb. 15 lépés) a felső kapu jobb sarkában érdekes plasztika (lev.lap róla) Utána Louvre-ba. Egyiptomi rész, középkor, ókereszt. renaiss. Nagyszerű szobrok, álló fa szobor stb. de főleg néhány színes falfest. töredék. Michelang. rabszolgák. Néhány nagyszerű gótikus fa és terracotta. Hazamentem és az újonnan vett könyveket vágtam föl pihenésképp. Este 11-kor Jockeybe. Jazz: zongora (pianínó fekete) sarkán jóképű magas fiú benjogítárral és egy jópofa néger nagydob stb.-vel. Sokat kiabált közbe, kimutatva halvány hússzínű száját és nyelvét. Tömegben selyemfiúforma diákok, blazírt pipás, érdekes sokféle nő, még kövér (erősen) is. Charleston! Férfiak rúgózó lábbal, nők néha rugdalva, ugrálva, rezgő fenékmozgás. Plakátok egymás hegyén-hátán. Plafonon füzérek lampionokkal. Gerendaoszlopok. Szabálytalan sokszög alapú, ami a hátteret változatossá teszi. Én is táncoltam Márta és Anicával. 2 óra fele haza.

Vasárnap, júl. 11. Louvre-ban megnéztük a tre és quattrocento olaszait, néhány nagyszerű dolgot láttam, melyek egész modern benyomást tesznek és valósággal felüdítenek. Találkoztam Klie Zolival aki Lahne és ...-vel ült a hosszú csarnokban. Vele átmentünk a Jeu de Paume-be, ahol a közelmúlt néhány jó festőjétől (Edelfelt,¹⁰ László Fülöp stb.) való dolgokat láttunk. Visszamentünk a Louvre-ba és megnéztük a kistermekben a hollandokat és a régi flamandokat, németeket. Pompás a Dürer önarkép, a Holbein, az öreg Brueghel alig van képviselve a bécsi múzeumhoz viszonyítva. A primitíveket is nagy élvezettel néztem. Nagyon szépek, bensőségesek. Még a Van Dyckokat és Rubenseket futottuk át, kb. du. 4-ig – Autóbusszal végig a Champs-Élysées-n, nagy tömeg előkészületek 14-re. Étoile-nél megnéztük az ism. katona sírját (állandóan tűz lobog egy nyílásból) koszorús mindig. Az Arc de Triomphe teteje hemzsegett az emberektől. Mi nem mentünk fel, hanem autótaxin az Eiffelhez hajtottunk. Gyönyörű nagy parkon, óriás kőalapon, nagyszerű a közeli hatása. Fejenként 6 Fr-ért lehet fölmenni a tetejére. Minden emeletnek más ára van. Fogaskerekűn mentünk első em. Óriási terület, egész városrész. Vendéglők, színház, bódék, össze-vissza utak. Középutt

⁹ Krausz László (Pécs, 1903 – Cleveland, 1979) hegedűművész, karmester, festő. Párizsban a nagy francia hegedűpedagógus, Lucien Capet vezetése alatt álló „École moderne du Violon” növendéke volt. 1926-ban – Gábor Jenő párizsi útjának évében – a párizsi Eiffel-torony rádió zeneigazgatósága meghívására több nagy sikerű szólókoncertet adott, melyet hangfelvételen rögzítettek. Krausz ezeken a koncertjein nemcsak francia és német, hanem magyar szerzők (Hubay, Kodály) műveit is játszotta. Később a korszak egyik legjelentősebb hegedűművésze, Eugène Isajë tanítványává fogadta és Brüsszelbe hívta.

¹⁰ Albert Edelfelt (1854–1905) finn festőművész.

óriási nyíláson belátni a park pázsitjára. 2. emeletre fogaskerekűn. Szintén mindenféle bódé. Innen az oromra liften, melyből félúton egy másikra kellett átszállni. Nagy zsúfolás (vasárnap volt) a legtetején egy üvegablakos helyiség bódékkal fölötte erkély, messzelátókkal (egy nézegetés 1 Fr). Borzalmasan nagyszerű, ha lefelé néz az ember és fordítva látja a tornyot, az egész kicsinynek ható talapzattal. Nagy dróthuzalok egyik oldalon a földig (rádió). Óriási kilátás, csak sajnos kicsit ködös volt az idő. Lent az egyik talapzatban gépház a sok működő géppel. Autón haza. Otthon megvacsoráltunk, aztán a Lászlónét elkísértük a Gare de l'Esthez mert hazautazott.

Kedd, júl. 13. de. a St. Michel környékén öreg házcsoportot rajz., utána Mariával a Bonaparte utcában kiállítást (modern) és könyvesboltokat nézdegeltünk. du. Luxembourg múzeum. Első teremben akad. hideg szobrok gyűjteménye, rossz benyomás, aztán jöttek az ismert mesterek (a régebbiek B. Lepage, F. Latour, Moreau stb.) a többi teremben az impresszionisták színesen, vidáman hatnak, bár Cézanne, Van Gogh, Gauguin nem valami kiváló művekkel vannak képviselve. Az egész modernnek (még nem Picassók!) között néhány igen jó is van. Vlaminck, O. Friesz. Este én, Mária, Mizzi, Márta, Lili, Klie Zoli egy hölgygel, Pilch, Lahne és Dénes elmentünk júl. 14. előestéjét nézni. Az italos boltok, bárók elé zenemasinát és asztalokat húztak, az utcánk és a Germain boulv. sarkán és másfelé is tarka zenébódékat, mindenfelé lampion, zászlók hozzá zsineggel utca fölött kifeszítve. Már 6 óra felé kezdődött a jó hangulat. Az utcán a táncolók örömeiket találták abban, hogy pont az autók és autóbuszok előtt táncoljanak. Lementünk a Dôme kávéházba, ott már óriási tömeg nyüzsgött. Nagy nehezen kaptunk helyet, de nem sokat láttunk. Tarka bódéban zenekar, a kávéház melletti utca hemzsegett a táncolóktól. Sokszor megcsodáltuk, hogy az autók a legnagyobb tömegben is jól tudnak előrejutni, soha baleset nem történik. Idejövet primitív kis bárók mellett is táncoltak, itt-ott zeneautomatára, az utcán mindenfelé a gyerekek rakétákkal durrogtattak. 11 óra után – otthagya Lahnét és barátját 2 autóval a Montmartre-ra mentünk. Itt egész vásári vagy „práter”-i hangulat uralkodott. Ezernyi bódé. Ringlispílek, hinták, céllövés, pezsgőhalászat, vicces lötyögős bukdácsoló kocsik stb. stb. ragyogó villanyfényben, miután – jó néhány frankunktól megszabadulva – untuk a dolgokat, fölmentünk a Montmartre tetejére. Már hajnali 2 óra felé járt, legtöbb hely zárva volt, de mindenfelé zászló és lampion. Egy korcsmában leültünk (mellettünk egy katonai pompával öltözött különös figura ült, aki arcképet is adott) aztán kimentünk a pár lépésnyire lévő Sacre Coeur-höz, amely esti fényben szép volt, és gyönyörű a kilátás az éjjeli ragyogó Párizsra. Lefelé menet egy rozoga korcsmában letelepedtünk, mert ott szólt még a zeneautomata (Valentine!)¹¹ és nagyban táncoltak. Zárásig voltunk és a végén a jókedvű személyzet mókáin mulattunk. Egy kávéházba is betértünk egy kávéra, aztán gyalog haza ballagtunk. Csodásan szép volt a Szajna, hajnali fényben sima víz, tükrözés. Otthon 1 órára ledültünk, megmosdózás, ¼ 9-kor a Metróban majd agyon nyomtak. Mentünk a Champs-Élysées-i ünnepekhöz. Óriási tömegek. Először előkelőségek aztán végtelen sorban katonaság. Az ünnepély kezdetét hosszú kürtökkel egy

¹¹ Maurice Chevalier 1925-ös slágere.

csapat jelezte, utána Marseillaise, ágyuk, lovasság. Gyönyörűek voltak a marokóiak. Külön az előkelőségek festői öltözetben. Aztán csapatok vagy csak fehér, vagy csak szürke, vagy csak barna lovakon. Magas hátú sárga nyereg, széles szalag, lószerszám, alakok bő vörös bugyogóban, hosszú fehér köpeny kék csuklyával, piros, fehér, zöld kis turbán, hosszú nyélen kis zöld zászló, félholdban csillaggal. Levegőben repülők – hazamentünk és 4-ig aludtunk. Du. ablakunk alatt már kezdődött a muri. A járdán, úttesten asztalok a bár körül. Zenekar jópofa kiabáló zenészekkel. Nagydob, szaxofon, fuvola, kürt, hegedű. Egy rajzot is csináltam. Fölültünk autóbuszra, és föl újra a Montmartre-ra. Lépcsőn fel a Sacre Coeur-höz. Belül szép. Nagy térhatás, sötét és nagyon jól színezett ablakok. A tegnapi korcsmánk körül óriás élénkség volt. Előkelő angolokkal tömve minden. Egyik korcsmában pasas énekelt jazz kísérettel nagydobos orra, arca cinóber, többi éles kontraszttal fehér. Mindenfelé nyüzsgő tömeg. Érdekes utcák. Megvacsoráltunk (ahol a sátrak voltak, lejjebb) és Metróval a Szajnához mentünk tűzijátékot nézni. Életemben ily gyönyörűt nem láttam. A Notre-Dame alatt is volt valamelyest, de az messze volt, hanem a Pont Neuf fölött az csoda volt. 9-11-ig tartott. Leírhatatlanul változatos formák a levegőben 5-6 különféle formára és színre robbantak, pálma stb. alakban. Nem spóroltak. Vakító fények, ágyúszerű durranások. Utána örül tolongásban haza. Az ablakunk alatt a hangulat a tetőpontján volt. Óriás tömeg táncolt (mi is) kíváncsiak, autók az egész teret betöltötték. A Valentine ütemére folyton-folyton ment a tánc. Éjfél utánig néztünk, mert gyönyörű látvány volt felülről a ringó tömeget nézni.

Csütörtök 15. De. hiába operajegyért. Mizzi a szomszéd szállóba költözött. 3 felé Louvre-ban megnéztük XV–XVI. sz. franciákat (szép Pietà), Champagne, Clouet stb. Előzőleg a 2.-ik emeleti japán képek, szobrok, aztán francia impr. Cézanne (Kártyások), Degas, Manet, Monet (4 féle roueni templ.) V. Gogh stb. – Este folytatódott az ablakunk alatt a tegnapi muri. Lementünk nézni, Macust föl is kérték táncra. – Mellékesen följegyzem, hogy mily nagy a bizalom a vásárlókban. Ha pl. 20 lapot kiválasztok, nem számolják utána, elhiszik. És utcán válogatok valamit, sokszor keresni kell, kinek fizessek.

Júl. 16. 11-kor Louvre-ba. Megnéztük a főtermet (olasz, spanyol, Németalföld) mellette egy teremben nagysz. XIX. sz. franciák Delacroix Dante és Vergil., Manet Zolája, Daumier, az Olympia, finom Ingres, a nagyszerű Medusa Bárkája, A szabadság vezeti a népet stb. stb. Megnéztük a változatos *Schlichting*-gyűjteményt a legszélső szárnyon és mellette a fontainebleau-iakat. Corot szép, de túlságosan egyforma, Millet pompás, Diaz olyan, mint Paál László, Meissonier gondos, Troyon elég unalmas stb. Du. 4-ig tehát 5 óra hosszát néztünk. Gyalog haza evés, pihenés stb. Este Rotonde kafanába, nők előrementek én Zolival Pilchért. Nem volt otthon, gyalog a Dôme-ig mentünk, ott megtaláltuk egy társaságban, melyben Petár¹² is ott volt. Mint „Mester” fogadott: „na eljött hódolni a Mesterhez” mondta. Csak pár szót beszélgettünk, és átmentünk a nőkhöz a szomszédos Rotonde-ba.

¹² Dobrovits Péter (*Petar Dobrovits*, Pécs, 1890 – Belgrád, 1943) politikus, festőművész.

Júl. 19. Hétfő De. 10-kor Macussal Vavin környékén kiállításokat néztünk. Érdekes nagyon Gounaro színei élesen belerajzolt kontúrokkal (lovak), láttunk pár szép eredeti Groszt (zöldes fejű férfi előtérben). Du. Mizzi is jött. Megnéztük a nagy St. Sulpice templomot (érdekes 2 óriási kb. 1 m átmérőjű teng. kagyló) aztán egy kiállító helyiségben Eugène Geppert lengyel festő pompás lovas képeit. Mozgalmasak, színesek. – Metróval ki a Bois de Boulogne-ba. Óriás park, gyönyörű utak. Bokrokkal elkerített restiből nagyszerű jazzband hallatszott. Tó mellett élveztük a benzinszagú rossz párizsi levegő után a finom jó levegőt. Hazafelé villanyossal akartam, a villanyos átszállónál elromlott, sok időveszteség, végül autóbusz, idegeskedés, mert Macusnak 9-re fürdőt készítettek, és csak ¼ 10-re értünk haza. Úgy látszik sok vajas kenyeret meg sajtot falhattam, mert éjjel alapos gyomorgörccseim voltak, de reggelre elmúlt.

Júl. 20. Kedd. Elmentünk az Invalides-hoz, de a sok beléptire való tekintettel a látogatást vasárnapra halasztottuk (akkor potya) és átmentünk a szomszédos Rodin Museumba. A kertbejárat mellett egy gótikus kápolna, ebben vannak a gipszöntvények. Néhány nagyszerű torzó, ádáz és szobrászati felfogásuk mellett is részleteiben megrázó erejű Calaisi polg. vagy Ugolino. Fejek (portrék) undorító impresszionista felfogásban. A középső épületben Rodin finoman megmunkált csókvíziói, fejek Carrière-i felfogásban (egy szoba tele Carrière képekkel) bámulatos mozgásvázlatok. Szépek az akvarell aktvázatai. Érdekes római görög és egyiptomi gyűjtemény. 3 pompás Van Gogh főleg (ön)arckép japános háttérrel és szénakazlak. Egy jó Renoir leányalak, egy Zuloaga stb. Kínai falkárpitok, néhány keleti miniatűr. Udvarban a „Penseur” és még néhány bronz. Macus haját stücklisre lenyíratta. Vonatból rajzolt vázlatot pasztellel megrajzoltam. Este *Opéra-Comique*-ban Carment és Toscát hallottam, szép hangú énekesek, bár a szövegből semmit sem értettünk. Jó magasan kaptam csak helyet. Omnibuszon haza. Múzeumokban angolok – de minduntalan magyarok is.

Júl. 21. Szerda. Metróval Moulin Rouge-hoz. Egész hétre elfogytak a jegyek. Casino Parisban még kaptam. Útba ejtettem St. Trinity templomát. Nem valami különös. Metrón a Raspail környékén műkeresk. nézdegéltem, aztán haza. Du. Pantheon közelében Urr Idával¹³ találkoztunk. Megnéztünk vele pár kiállítást. Este nagyoperában *Tannhäuser*t. Csodás volt. Az énekesek elsőrangúak, néha a díszletek igen jók és hihetetlen trükkök (fürdőző alakok a háttérben, a hajó, a hattyú, a leereszkedő felhő). Pompás balettel kezdődött. Az operaház belseje előkelő, nagyszerű hatású és a modern emberre is jó benyomást tesz a lépcsőháza. Erkélyről nagyszerű kilátás a színes fényektől ragyogó utakra.

Júl. 22. Csütörtök. Beváltottam 20 dollárt 42.50-ért (este már 44-en állt). Délben magyar vendéglőben Podvineczék búcsúztak el. ¼ 3-kor Louvre-ba. Csak az öreg egyiptomiakat néztük. Két kopottas falfestmény töredékről (fej) színes krétarajzot készítettem. Nagyon élveztük. Egyik legkedvesebb hely számomra a Louvre-ban az egyiptomi osztály. Pompás szobrok és egyéb tárgyak sírokból és a mindennapi

¹³ Urr Ida (1904–1989) költő, orvos. Az orvosi egyetemet Pécsen kezdte, majd Budapesten szerzett diplomát.

életből. Szobrokban a formák összefoglalása, a kis tárgyakban is monumentális vonás miatt szeretem. Este nagyoperában Faust. Pompás előadás, de a *Tannhäuser* sokkal nagyvonalúbb volt. Nagyszerű volt a Mephisto. Hatalmas alak világos vörös nadrág (lábhoz feszülő) sötétvörös zubbony, vörösen bélelt kívül fekete bő palást, piciny sapka vörös hosszú tollakkal. Nagyszerűen ördögi mozdulatai voltak. Margaréta hangja kiváló. Nagyszerű trükkök: Mephisto a templomban az oszlopból beszél, és halványan átlátszik az alakja. De balett jelenetben is voltak szép részek, bár többet vártam. (Opera gukkerek, világító forgó újsághírek opera átellenében)

Júl. 23. Péntek. De. bevásárlás. Vettem egy 8xos prizmás látcsövet, használtat 200 Fr-ért. Sturm mappát 50 F, festőkazettát 60 F, ecseteket stb. A gukkerért Macus eleinte haragudott, ki is akartuk cserélni kisebbre, de este a C. de Parisban már el volt tőle ragadtatva. Du. 2kor Mária, Márta és Urr Idával megnéztünk a Boétie környékén pár kiállítást. Érdekesen fest valami Demamboor (?) egész különös sima formák, monumentális. Vastag alákenésen lazúr, élénk kontraszt, de tompa színnel. Lascaux¹⁴ finom neorealista (emberek látványosbódé előtt) Masson¹⁵ érdekes cubism., surrealism. (halas, halszem). Juan Gris meglehetősen sablonos a (itt egy háromszöget rajzolt) pipáival és tompa színű síkjaival. Suzanne Roger feketekontúros alakok. Gyönyörű Cézanne akvarell mappa. Este Casino de Paris. Leírhatatlan látványosság. A csodaruhákba öltözött nők százai, legcsodásabb színekkel megvilágítva, a bájosan naiv és modern díszletek (nő, fekete ruhás férfi, háttérben magas színes toronyszerű ferde házak. Piros napernyős. Középkori vár alakokkal miniatúrszerű (kezdés) lepkeszárny, pókháló). Valami forgókészülékkel és több vetítéggel a vetített fény színe kereszteződik, forog vad színorgia, sokszor fekete háttér előtt. Az alakok tündökölnek (Dolly nővérek) meseruháikban, majd félárnyékba merülnek a padlón, mint egy legmodernebb festmény a színek összevisszasága. A pompás girljelenetek: lépcsőn lejevők, teniszezők, pajzs lándzsások taktusos dobantással, az utolsó spanyolos a csörgődobbal a megelevenedő aranszobor. Kert zöld virágtövekkel – megelevenednek. Szélmalom kis szélmalomokkal. Férfi rádióval.

Júl. 25. Vasárnap. Reggel az eső finoman lehűtötte a levegőt. Metrón kimentünk a Hotel des Invalides-hez. Rengeteg ágyú és egyéb hadi emlék. Kápolna zászlókkal. Napóleon halottaskocsija. Mivel Napóleon sírját csak délben lehetett megnézni, előbb ettünk, hazamentünk Macus kabátjáért, mire visszajöttünk az invalidusok temploma már nyitva volt. Napóleon sírja nagyon hatásos. Óriás centrális építmény, közepén kör alakú nagy mélyedés közepén a sírban a márványból körben írva a padlón a diadalainak helye, sugaras dísz, oldalt 12 nőszobor körben. Templom ablakai kékesek, ettől jeges hideg fény – ellenben az oltár aransárga ablaktól meleg színben. Gyönyörű fehérrel tarkított fekete márványlapokat láttam, – olyan volt mint egy modern tusrajz. Négy kisebb kupolás oldalhelyiségben egyéb kiválóságok sírhelye. Az Eiffel torony parkján, a főállén a torony alatt mentünk a Trocadéro-hoz. A földszinten a híres középkori francia építmény részletek,

¹⁴ Élie Lascaux (1888–1968) francia festőművész.

¹⁵ André Masson (1896–1987) francia festőművész.

szobrok, remek buddhista plasztika nagyszerű gipszöntvényben. Csalódásig hű a kő, a fa és más anyag utánzása. Néha óriási méretek. Van renaissance stb. (Colleoni, Prágai Szt. György szobor). Emeleten középen etnográfiai gyűjtemény. Sok vacak, de érdekes is. Elég százalmas a magyar gyűjtemény. De az amerikai az csodás. A régi amerikai kultúra kőemlékei, pompás agyagedények változatos, mulatságos, figurás plasztikával, színes faragványok, álarcok és egy sereg guggoló helyzetű összeszáradt cafatos múmia. Ezután a Maillotnál a Luna Parkot akartuk megnézni, de csak pár nap múlva nyílik meg – hát autóbusszal a Champs-Élysées-en át hazajöttünk és itthon kiválóan vacsoráztunk.

Júl. 26. Hétfőn De. Père-Lachaise temetőbe mentünk omnibuszon. Ilyenkor lát-szik Páris hihetetlen nagysága, mikor autóval megyünk a végtelen utcák tömegén hatalmas avenue-t és boulv.-okat keresztezünk. Sok idő múlva meredek utcán fölfelé visz az autó és nagyon érdekes öreg házcsoportok mellett a temetőhöz érünk. A bejáratnál nem messze van a krematórium (mi a hátsó bejáratnál jöttünk be). Éppen valami barna bőrű halottat égettek, ott volt a rokonság a csarnokban. Egy darabig mi is benn vártunk, de elutunk és kinn vártuk végig a dolgot. A krematórium egy elég nagy kupolás épület, két toronyszerű kéménnyel. Mikor az égetés történt, nagyon sűrű fekete füst tódult a kéményből vagy 1/2 óráig. Aztán lassan megszűnt füstölni. Jó idő múlva a gyászolók kijöttek a csarnokból és elől két temetkezési alkalmazott kis kézi „szentmihálylovon” vitte a koszorúval borított letakart fehér márvány koporsót, amely kb. 40 cm hosszú lehetett. Ezt behelyezték a krematórium körül épült falba, legipszelték és aztán egy kis tábla jön rá kiálló kis virágtartóval. Négy ilyen columbarium a négy sarkon derékszögben veszi körül a krematóriumot, a falában egymás mellett a sok kis névtábla kb. 30 cm a pincéje is columbarium. Ezután elmentünk híres emberek sírját megtekinteni. Legtöbbjén az illető mellszobra áll: Ingres, David, Corot, Daubigny, Gros. Egyszerű Hon. Daumier sírja, Delacroix-é egy magas sötét sarkophag, mellett Barryé szintén. Érdekes Géricault (1791–1824) sírja. A talapzaton a „Medúza tutajja” reliefben. Fönn a művész, fekvő helyzetben, palettával. Érdekes a feje. Még Falguière, Couture, Baudry sírját említem a festők közül (Corot Daubigny közv. egymás mellett, kissé odébb Daumier és Gros). Láttuk Musset és az egy kerítéssel körül foglalt egymás melletti sírját La Fontaine-nek és Molière-nek. Chopin sírján szomorkodó nőalak, és arckép medallion (csak virág) közelében Cherubini és olasz magyar nevekkal telefirkált magas sírköve Bellininek. Közben az eső alaposan nekiindult, és a fák alatt álldogáltunk, míg kissé alábbhagyott. (Elfelejtettem megemlíteni a főallén álló hatásos közismert Bartholomé féle temetőhöz szimb. szoborműt.) Mentről hazajöttünk és a Mizzi ablakából egy akvarellt és egy pasztellt rajzoltam. Oly sötét felhők borították az eget, sárgás fekete színűek, hogy félelmetes volt nézni. Pedig még csak eső sem esett belőlük. Este kis séta és a Pécsi Naplónak írt cikk feladása – és korai lefekvés.

Aug. 2. Hétfő. Reggel színes rajz a Cave-ről. Du. meg akartuk nézni a hangszermúzeumot, de már zárva volt okt.-ig utána Macus-Mizzi Printemps-be, én haza. Fotografáltam egy érdekes utcát, és egy másikról színes rajzot csináltam. Este elmentünk a Comedie des Champs Elysées moziba. Szép modern hely, egész kis

színház. Legolcsóbb hely 8 Fr. de a mi felfogásunk szerint a legjobb helyen (a 40 Fr-os hely a legelső sor). A darabok kiválóak voltak. Előbb egy egész rövid szentimentális hülyeséget adtak, régimódi ruhában, csakhogy az ellentét a következő vadmodern darabbal kirívó legyen. Picabia, Man Ray, René Clair darabja volt. Ilyet még nem láttam. Megjelenik egy groteszk alak, gumifejjel, mely közeledik, távol., növeks., kisebbedik. Közbe össze-vissza házak, fényfoltok, egy táncosnő alulnézetben, lassítva. Egy céllövölde pipái, egy lebegő tojás. Egy fiatalember vadászpuskával szétlővi, egy madár repül ki belőle a lövő vállára. Háztetők, másik vadász észreveszi a madarat, az egész céltáblává változik, lő, a fiatalembert találja, aki meghal. Temetése, gyászolók a koszorúkból (amelyek fantasie kenyér és sonka) esznek. Gyászmenet leírhatatlan hatása: lassított film, gyászolók ugró, lebegő lépésben, hadonászva vonulnak. Groteszk gyáskocsi, teve húzza, egy torz Eiffel-tornyot kerülgetnek, tevét kifogják cirkuszba viszik, halotti kocsi elszabadul és rohanni kezd örült sebesen, gyászolók utána, rengeteg biciklista, valóban szédítő hajsza, rohanás, khaosz következik. Egymást keresztező képek ferdén, fordítva, egymáson össze-vissza felvillanó arcrészletek, hullámok alatt fordított fej szemei. Rettentő hullámvasúti zuhanások, amit mi nézők érezünk, már egészen belekábultam a vad hajszába, mikor koporsó legurul kocsiról, halott kiugrik belőle, sorba rámutat a gyászolókra, mire azok egyenként eltűnnek. Befejezés a szerzők vagy kicsodák néhány gesztusa föl és eltűnések stb. Hozzá nagyszerű vad zene. A másik darab egy 5 v. 6 felvonásos silhouette film volt, alakok mintha papírból kivágva. Ahmed herceg kalandjai varázslóval, repülő lóval, boszorkánnyal, sárkányokkal, szörnyekkel, csodás királykisasszonnyal, Aladdin lámpása, szellem stb. stb. Csodás trükkök, fényhatások, igazán pompás dolog volt. 9– $\frac{1}{2}$ 12-ig tartott.¹⁶

Aug. 6. Péntek. Délelőtt könyvek elszállítása (9 kg). Ebéd után Louvre. Megnéztük a görög és római szobrokat. A Salle Grecque az pompás, a korai görög szobr. finom példái. És a római arcképek sokszor nagyon érdekesek. 6 óra felé felkerestük Jicinsky Verát, tegnap jött haza Bretagnéből lesülve. Jó kis műterme és szobáskája van. Sok nagyon finom képe sápadt ezüstös tónusokkal igen tetszett.¹⁷ Este Micinek segítettünk pakolni.

¹⁶ A Comedie des Champs Elysées a dada és a szürrealizmus rendezvényeinek legfőbb színtere volt. Gábor Jenő az intézmény mozitermében René Clair *Entr'acte* című 1924-ben készült filmjét, valamint Lotte Reininger *Ahmed herceg kalandjai* című, 1926-ban, Gábor Jenő párizsi tartózkodásának évében készült úttörő animációs filmjének egyik bemutató vetítését látta. (René Clair filmjének beazonosításáért köszönettel tartozom Szeredi Merse Pálnak.)

¹⁷ Vera Jičinská a prágai Művészeti Akadémián František Kysela tanítványa volt, majd Münchenben tanult grafikát. 1923-ban Párizsba ment, s Fernand Léger, illetve Achille-Émile-Othon Friesz magániskolájában ismerkedett meg a modern festői irányzatokkal. Párizsi művei az 1920-as években az analitikus kubizmus és a purizmus befolyását mutatják. A művész édesapja Jaroslav Jičinská (1870–1959) bányamérnök, később pribrami egyetemi tanár, egyetemi díszdoktor, 1913-tól 1930-ig bányagazgató volt Pécsen. Az ő tevékenységéhez fűződik a Pécs vidéki szénbányászatnak a korabeli európai színvonalhoz igazodó korszerűsítése. Vera Párizsból többször meglátogatta Pécsen szüleit, tagja lett a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társaságának, s 1927-től 1930-ig szerepelt a szervezet csoportos kiállításain. A Janus Pannonius Múzeum Képző- és iparművészeti osztálya a közeljövőben tervezi a művész alkotásainak pécsi bemutatását a Modern Magyar Képtárban.

Aug. 8. Vasárnap 10 után megebédeltünk és aztán a Louvre-ba. A hátralévő görög-római szobrokat néztük 12-ig, aztán a képtárba mentünk, ahol főleg a kora renaissance és a német-flamand XV–XVII. sz.-i festőket nézegettük. Aztán a renaiss. és a középkori szobr. 5-kor hajóra ültünk és 1 órás utazás fölfelé a Szaján Meudon Bellevue-be, Klie Zolihoz. Szerencsére otthon volt. Kitűnő erkélyes lakása van, körül csupa park és villa. Megnéztem a dolgait, aztán elsétálgattunk pompás utakon egy nagy parkba, amelyet mély meredek fal vett körül. Innen csodás kilátás Párisra, előtérben vasúti viaduktok, gyárkémenyerdő, villák, hátul az Eiffel nyúlik az égbe (innen látni csak rettentő magasságát), Szajna hidakkal stb. Egy kis vázlatot is csináltam. Visszamentünk Zoliékhoz, ahol finom töltöttpaprikás vacsorával kínáltak. Vacsora után Klári zongorázott és Ady-dalokat énekelt.¹⁸ ¾ 11-kor vasúttal haza. (Montparnasse-ig onnan Métro)

Aug. 12. Csütörtök. De. 10-kor utazás Le Havre-be. Érdekes sokat beszélő úti társnő. Szereti Petőfit. Jegyeinket nekiadtuk, hogy túlsúlyos csomagjait szállíthassa. Út eleinte egyhangú, de Rouen-től (átszállás) változatosabb. Le Havre-ba érve útitársnőnk elvezetett egy szerény olcsó szállóba (a „Zanzi” bár hotelje) ahol egy csinos tiszta szobát béreltünk 2 éjszakára (összesen 30 Fr-ért). Legelső sétánk a strand felé volt. Nagy kétalakos szobor a parton, aztán a tenger nyugat felé. Bár hűvös volt, sokan fürödtek (a nap sütött). Ragyogón színes volt minden a környező színes tetejű villák a ház falára festett óriási tarka plakátok, rengeteg tarka cirkuszos kocsiféle. És a strandon magán a végtelen sorai a pompás színű fürdő házacskák és sátraknak. Rajz. Finom gukkerünkkel sokáig gyönyörködünk (a Naptól ezüst módra csillogó tenger a hullámokkal játszó gyerekek és felnőttek, a távoli kis vitorlások, nagy hajók a láthatáron, a távoli hajók, melyeknek alsó részét eltakarja a horizont). Aztán elindultunk a kikötőkben körütra. Óriás gátakkal medencékre osztott kikötőkben áll a hajók hihetetlen tömege. Piros, fekete, fehér színek pompásan hatnak. Óriás vitorlás úgy látszott, mintha az utcában állna. Pompás változatos képtéma mindenfelé. Egy színes rajzot csináltam hajókról. (szép színes uszályhajókat láttam a Szaján a vonatból: piros, sárga, kék, fehér stb. színűek). Érdekes öreg rozoga házakat láttam, rengeteg fölcifrázott lebujszerű bárt, melyekben kifestett tündérek pompáztak, a bár mélyéből a gyaldob puffogása hallatszott. Este 10 felé hazamentünk.

Aug. 13. Péntek. Reggel a Gambetta téren hajókat rajzoltam. De. séta a strandra, restiben ebéd, du. fürdés a tengerben. Fürdőköpenyeket váltottunk. Szép idő volt. Kis vázlatokat készítettem a sátrak közti életről. A gukkerrel néztük a távoli nagy hajókat. Este funiculaire-el felmentünk a hegytetőre, ahol pompás út mentén csoda előkelő villák nagy parkokban. Néztük a lámpák csillogását a tengerben, távoli fároszok fölvilanását. Szép körúttal lekanyarogtunk a városba. ½ 11-re hazaértünk. Nem aludtunk oly jól, mint tegnap, mert Macus az úszástól volt fáradt, engem meg álmomban egy szúnyog megcsípett a hüvelykujjam tövében, földagadt és örülten viszketett. Eleinte nem tudtam mi az, de mikor hallottam őket a fülemben füttyörészni, akkor tisztában voltam a dologgal. Hogy a für-

¹⁸ Róna Klára (Pécs, 1897 – Budapest, 1987) festőművész, Klie Zoltán felesége.

désre visszatérjek: közvetlen 12 után dagály miatt a tenger fönt van a kavicsos parton, ami kellemetlen. Du. a tenger visszahúzódik és pompás finom homokos a talaj, amely lassan mélyül és ekkor nagyon finom a fürdés.

Aug. 14. Szombat. Le Havre. Reggel esős időben kimentünk a kikötőkbe. Kissé ködös is volt, de délfelé gyönyörűen kitisztult. Színes ceruzával kikötőrésztlet rajzoltam. Érdekes forgatható hidak a kikötőmedencék között. Du. fürdés a tengerben 7 óráig. Jó idő. Erős hullámvás. Vacsora után séta a 15-iki ünnepre felállított bódék között. Ragyogó ringlispílek, hinták (vörös malmos), céllövöldék, nyerő rulettek (madarak, tárgyak, bábok), de legpompásabb a 30 alakos céldobó bódé, irtó groteszk alakjával, akiket ha mellbe dobnak, hanyatt esnek, ha fejbe, akkor az vágódik hátra. Igen ügyes pasasokat láttunk, akik géppuska gyorsasággal dobták egymás után a labdákat, és mindig találtak. Egy helyen karikákat dobáltak a boros butéliák nyakára. Egy pasas 4 üveggel nyert. Általában igen kedélyes hangulat uralkodott. Éjfélig szórakoztunk a sok bolondság nézdegélésével.

Aug. 16. Hétfő, Le Havre. De. villanyoson felmentünk a „les phares”-okhoz, erődítések ágyúkkal. A Falaise tetején egy darabig mentünk, egy akvarellt csináltam. Visszatértünk pompás parkon át (hadihajó ágyúzása, a part visszafelelése) A Falaise alatt mentünk előbb jó töltésen majd köves-kavicsos parton. Ez magasabb szikláról, mely korallokkal és kagylókkal volt tele, elkezdtem egy akvarellt (tengervízzel festve), de a dagály hamarosan lezavart és a biztosabb helyen fejeztem be. Leírhatatlan soha nem érzett meleg volt. A levegő rezegni látszott. Ebéd után kínos várakozás a hőségben a fürdő előtt. Rengeteg fürdőzni akaró, mert ünnepnap van. Nagy nehezen $\frac{3}{4}$ órai szenvedés után fürödhettünk, ami nagyszerűen kárpótol, mert a víz kiváló volt (de piszkos is). Este elsétáltunk a legsötétebb kikötőnegyedbe, ahol egyik bár és dancing a másik mellett volt. Mindenféle táncoló stricik, matrózok, kínaiak, rengeteg néger. A dancingok színes lámpákkal, füzérekkel díszítve, a zenekar leggyakrabban hegedű, benjogitár, harmonika, aki a lábával egyúttal a cintányéros nagydobot kezeli. A gyanús kinézésű sikátorokban piszok, gyerekek és házak előtt üldögél a ház népe. Mozgalmas élet mindenfelé: $\frac{1}{4}$ 11-ig néztük, aztán hazamentünk. Rajzoltam dancing előtt. De. séta a kikötőben.

Aug. 22. Vasárnap De. rajzolás (Petit Pont) Notre-Dame-t és St. Chapelle-t még egyszer megnéztük, körülsétáltuk a Notre-Dame-t. Egy fahídon mentünk át, mely mellett egy új híd készül. Ebéd után Louvre-ba készültünk menni. A hídról rengeteg földíszített, lobogózott hajót láttunk. Megtudtuk, hogy Paris átúszásáról van szó és regatta versenyről. Felmentünk a Louvre-ba, megnéztük a második emelet szép kínai, japán és francia impresszionista részét. Cézanne, V. Gogh, Degas, Monet stb. (forgatható grafikai dolgok). $\frac{1}{2}$ 4 felé lementünk a Szajnához. Az úszás igen érdekes volt. Este kivilágított csónakok, hajók, vízen úszó bengáli tüzek, végül nagy rakétázás. Szép volt az úszók hajózása az induláshoz, a vörös kabátos kürtösökkel. A nap kellemetlensége egy pénteken érkezett távirat, amelyet ma vasárnap még nem tudtam megkapni.

Aug. 23. Hétfő. A táviratról a postán nem tudtak semmit. Lehet, hogy a háziaszszony hallucinált. Csomagolás, érdeklődés vasúton, cipővásárlás, este $\frac{1}{2}$ 9-kor autón állomásra. Vonatban egy nagyhangú lármás beszédű költő, Mátray Ferenc szállt az autónkba, kitől Parisban 2 $\frac{1}{2}$ mill. koronát loptak ki a zsebéből, és aki egész éjjel erről beszélt, gesztikulálásával veszélyeztette a mellette ülők testi épességét. Nem lehetett tőle aludni.

Aug. 24. Úton Baselnél már reggel volt. Gyönyörű idő. Utat innen nagyon élveztük. Zürich felé mindenütt a rend és jólét látszott. Zürich a vonatból pompásan hat. Látszik, hogy itt több rend és tisztaság van, mint Párisban. A vonat a város házai közt halad. Színes zsalugáterek rengeteg virágos erkély, háztetőkön ruhaszárítás. A környék nagy távolságig csupa kert, park, szépséges villák, de még a legegyszerűbb kis házak is oly gondozottak, melyet még nem láttam. A további úton viszont láttam a zöldvizű nagy tavakat, tajtékzó patakokat, várakat, havasokat, nagy sziklákat és füzérszerűen csipkézett hegyeket. Tirol csodásan szép. Nagy hegyek tövéen kis falvak különlegesen egyszerű tornyú templom, háztetőkön kövek, viadukt, mélyen alatta épületek érdekes felülvilágításban. Emberforma szénaboglyák sorakoznak. Innsbruck hegyei most jobban látszóttak, mint idejövtem. Lassan beesteledett. Inns-tól erre most is rajzoltam. Éjjel, tömött kupéban rosszul aludtam, Bécs felé igen rossz közérzetem volt. Reggel 7-kor Bécsben voltunk.

Aug. 25. Bécs és Sopron. Autón a Südbahnhofra, és nemsokára indulás. Wiener Neustadtnál átszállás. Míg a továbbutazásra vártunk, újságot venni átmentem 2 pár vágányon átvezető úton a trafikhoz, ezért egy marha rendőr lebüntetett 2 schill. Igazi bambulás Sopronig, hova délben érkeztünk. Nem voltak otthon, uszodában voltak. Du. kis alvás, utána uszodában megbámulni a kis Aurélka kunsztjait. Este Neuhofban sörözés orosz zenekar, tánc és énekkel.

Aug. 26. Sopron. De. városban 11 óra felé uszodában ebédelés, fürdés, nagyszerű napozás. Öcskös Aurélkával produkált. Sietés állomásra, de korán volt, hát átmentünk Mihalovitsékhoz gitárt hallgatni. Igen mulatságos dolgokat énekelt. $\frac{3}{4}$ 8-kor vonatba ültünk, éjjel Nagykanizsán kínos várakozás $\frac{1}{2}$ 5-ig, aztán tovább utazás és $\frac{1}{2}$ 9-kor visszaérkeztünk Pécsre.